

MALÉ ZASVÄTENIE DO VEĽKÝCH PROBLÉMOV

GOTTFRIED MARTIN: Úvod do všeobecnej metafyziky. Praha, Nakladatelství Petr Rezek, 1996, 123 s.

Zdá sa mi, a určite nie som sám, že pri neprebernom množstve rôznych druhov filozofickej literatúry absentuje úvod napísaný s pedagogickým taktom. Úvod, ktorý by neupadal na jednej strane do eklekticizmu a nebol by len súhrnom a kompilátom názorov a na druhej strane by sa zároveň vyhol extrému prílišnej preťažnosti, hraničiacej s nezrozumiteľnosťou. A práve záujemci o problémy metafyziky sa väčšinou stretávajú s oboma extrémami, čo zanecháva v nich dojem chaotickosti a neprehľadnosti.

Napísať dobrý úvod do metafyziky, ktorej osud bol a je dosť pohnutý, keďže sa nad ňou vynášali rozsudky smrti a odhadzovala sa na smetisko filozofického záujmu, je dosť ťažké. Napísať úvod, a pritom citeľne neupadnúť do rúk nejakej "kasty" metafyziky a neosvojiť si jej obskúrny vyjadrovací aparát, zostať zároveň "nad" vecou i "v" nej, to si vyžaduje oboje - pedagogický takt i erudíciu autora. Domnievame sa, že Martinova kniha zaplní toto biele miesto v oblasti ontológie.

Gottfried Martin, bývalý profesor na bonnskej univerzite a autor mnohých známych prác z dejín filozofie, ktoré sa vyznačujú kánonickosťou a akademickosťou a patria k odporúčanému čítaniu tak pre študentov ako aj pre učiteľov, nám okrem diel priam nenahraditeľných pri štúdiu novovekej filozofie ((*Leibniz (Logik und Metaphysik)*) či *Immanuel Kant (Ontologie und Wissenschaftstheorie)*) ponúka opäť hutnú prácu, ktorá je "zasvätením" či "úvedením" do metafyzických problémov.

Naša vďaka patrí aj nakladateľstvu Rezek, ktoré sa v poslednej dobe podujalo na vydávanie hodnotných diel z filozofie a týmto počinom v nás vzbudzuje očakávanie ďalších z pripravených prekvapení pre filozofickú dušu.

Martin sa obmedzil "len" na tri postavy gréckej filozofie - Sokrata, Platóna a Aristotela; neupadá do bezbrehého a nesystematického opisu jednotlivých názorov a koncepcií, ale vyberá si len jednu otázku "*Čo je jedno?*" Metodicky ju rozvíja a analyzuje na pozadí myslenia spomenutých filozofov. K tejto otázke priberá ešte jednu, rovnako ťažkú - "*Čo je to byť?*" a zároveň sa pýta, čo je metafyzika. Hoci si vieme predstaviť i viac problémov, predsa aj jeden z nich stačí na to, aby sme dostali "závrat" z hlčky, ktorá sa pred nami otvára. No Martin sa aj napriek tomu nebojí jačne artikulovať svoje názory. Otázka "*Čo je jedno?*" sa podľa neho prezentuje už v Sokratovom hľadaní všeobecná, v Platónovej odpovedi na ňu vo forme náuky o ideách či v aristotelovskej náuke o transcendentáliách. Takto na malom priestore rozvádza túto, ale aj iné príbuzné otázky a zároveň metafyziku charakterizuje ako odpoveď na ne. Dodávame, že nielen odpoveď je metafyzikou, ale už nastolením týchto otázok dochádza k jej počatiu a rastu.

V prvej kapitole (s. 10-38), ktorú venuje Sokratovmu objaveniu všeobecná, nás charakterizovaním základných črt sokratovského kladenia otázok a fundovaným,

neunáhleným štýlom na základe výstižne vybratých častí z Platónových dialógov uvádza do nadhodenej problematiky. "*Sokratovým objavením všeobecna*" (s. 10) začína metafyzika a týmto objavom sa ruší múdroslovie predsokratikov. Podľa Martina sa vraciame k múdrosloviu, ak odmietame metafyziku, čo je dosť pochybné, ale, parafrázujúc spolu s autorom Nietzscheho, stojíme pred vstupnou bránou logiky a vedy. Objav všeobecna sa u Sokrata situuje do oblasti etiky otázkou "*Čo je statočnosť?*" a na ňu nadväzujúcou všeobecnejšou otázkou "*Čo je cnosť?*", takže v primárne eticky ukotvenej otázke sú implicitne obsiahnuté najzávažnejšie metafyzické otázky: "*Čo je jedno?*" a "*Čo je bytie?*". Každá metafyzická otázka odkazuje na iné, zahŕňa v sebe celok. Otázka, čo je vo všetkých prípadoch cnosti ich zjednocujúcim momentom, je pýtaním sa na jedno.

Svoje analýzy dokresľuje aj celkovým pohľadom na spôsob života a umenie v Grécku. Navrhuje nielen možnosti prekladu niektorých filozofických termínov, napr. *epistémé* - veda (samozrejme, v určitom filozofickom kontexte), ale svoje názory konfrontuje so Schleiermacherovým prekladom Platóna. Rôznymi odbočkami svoju tému len dokresľuje, no neodbočuje od nej. Kapitola končí výstižným citátom z Kanta: "Učíme sa tomu, čo vedel Sokrates." (s. 38).

Náplň druhej kapitoly (s. 39-83) tvorí vlastne Platónova odpoveď, ktorá je prvou artikulovanou odpoveďou na Sokratovo pýtanie sa čiže metafyzikou vo forme náuky o ideách (s. 39). Z otázok "*Čo je statočnosť?*" a "*Čo je cnosť?*" vyplýva Platónova odpoveď - idea. Sokratova otázka, zameraná hlavne na etické problémy, sa u Platóna posúva do epistemologickej a ontologickej sféry. Zároveň nám Martinova interpretácia dobre vypointúva stavbu sveta naivného platonizmu v dialógoch *Faidón* či *Ústava*. Na druhej strane dialógy *Parmenides* a *Sofistés*, v ktorých dochádza k prehodnocovaniu náuky o ideách, sú podľa autorovho názoru zachovaním kontinuity Platónovej tvorby.

"Zasvätením" do tajov Platónovej filozofie sprístupňuje ich štruktúru a výstavbu, odôvodnenosť a význam. Zdá sa, že autor pod vplyvom Natorpovej interpretácie Platóna explikuje dôkaz existencie ideálneho sveta, v ktorom duša získala určité "pred-vedenie" ako "prameň pojmu a priori" (s. 46). Tak načrtáva "genus proximum" medzi jednotlivými filozofickými koncepciami, no neupozorňuje na ich "differentia specifica". Ani v prvej, ani v tejto kapitole neobchádza terminologicko-prekladové problémy a opäť smelo ponúka svoje riešenia. Jedným z nich je dvojica gréckych slov *to ón* a *to einai* - keďže Platón tak striedavo určuje ideu. Je známe, aké významové prerody zažili tieto slová v dejinách filozofie, pričom sa k nim pripájala aj terminologická rozkolísanosť a nedokonalosť prekladov.

Zaujímavé je Martinovo riešenie. "V nemčine a gréčtine sú možné obe formy, avšak s tým rozdielom, že v nemčine sa v rozhodujúcej miere preferuje substantivizovaný infinitív 'das Sein' (byť, bytie), kým prítomné prídavné 'das Seiende' sa pokladá za zlú nemčinu. V gréčtine je to naopak. Gréčtina dáva prednosť prítomnému prídavnému: *to ón*; spodstatelný infinitív *to einai* je značne potlačený. Domnievam sa, že pri tomto vzťahu gréckeho a nemeckého jazykového úzusu možno grécke prídavné *to ón* všeobecne prekladať nemeckým infinitívom 'das Sein' (byť, bytie). Platónsko-aristotelovskú otázku *tí tó ón* preto do nemčiny prekladáme ako *čo je to byť*." (s. 48). Martinov návrh prekladať všeobecne *to ón* ako bytie v nás vzbudzuje obavy, aby tento pokus nevniesol opäť ďalšiu konfúziu do rozkolísanej slovenskej terminológie.

Pozoruhodný je autorov postreh o Heideggerovej ontologickej diferencii. "Heidegger síce rozdiel medzi "bytím" a "súcnom" využil pre filozofický pojem ontologickej diferencie, lebo ontologická diferencia má spočívať práve na rozdieli medzi "bytím" a "súcnom"; aj podľa Heideggera však gréckej metafyzike táto ontologická diferencia unikala a v žiadnom prípade sa nemožno domnievať, že by striedavé použitie prítomného prídavia a spodstatného infinitívu v Platónových a Aristotelových textoch bolo výrazom ontologickej diferencie." (s. 48). I tu sme trochu skeptickí, či by sa prijatím autorovho návrhu ontologická diferencia nevytratila z jazyka. Veď kde je prameň diferencii?

Pri analýze Platónovho dialógu *Faidón* sa Martin stretáva ešte s jedným určením idey, s jej určením ako *úsiá*. V najnovšom slovenskom preklade tohto dialógu v reedícii *Antológie z diel filozofov zv. I. Predsokratovci a Platón*. (Bratislava, IRIS 1998) zostavovatelia používajú tak termín "súčno", ako aj v zátvorke uvedený termín "podstata" - *Faidón 78 D*, s. 309. Aj keď je primárny význam slova *úsiá* filiáciou k majetku, Platón sa mu pokúša vdýchnuť nový, sekundárny, všeobecný význam. "Ak chce Platón o ideách povedať, že idea je vlastné bytie, povie práve... že idea je určitá *úsiá*." (s. 50). Cez sproblematizovanie všeobecného významu termínu *úsiá* samotným Platónom v dialógoch *Parmenidés* a *Sofistés* Martin prechádza k Aristotelovi a zároveň oba dialógy pokladá za určitú prípravnú pôdu k nemu.

Posledná kapitola s názvom *Jedno ako transcendentálne určenie* (s. 84-123) sa svojím obsahom zameriava na Aristotelovo riešenie problematiky súvisu jedného a bytia. Analyzovaním a komentovaním príslušných pasáží a Aristotelovej *Metafyziky* prezentuje významy slov jedno a byť. Terminologicky očisťuje slovo *úsiá* a navrhuje ho prekladať ako jednotlivina, čím, zdá sa, vystihuje skôr Aristotelovo než Platónovo stanovisko. "Podobnú sémantickú štruktúru" ako v prípade slova *úsiá* "nachádzame v nemeckom výraze *Wesen*, ktorý označuje jednak jednotlivinu, jednak niečo všeobecné" (s. 90). Martinovi viac imponuje Aristotelovo riešenie, pretože výrazom jednoty je konkrétna jednotlivina, nemecky *Einzelwesen*, a pokúša sa ho rehabilitovať poukazaním na to, že aj Platón určil ideu ako *úsiá* a chápal ju ako jednotlivinu. "Krásne osebe je od krásnych vecí daného okamihu nezávislé, avšak krásne veci od krásna osebe závisia. Krásne osebe nemá svoje bytie z krásnych vecí, ale samo zo seba, avšak krásne veci majú svoje bytie, a to špecificky svoje bytie byť-krásny, od krásneho osebe. Tak nezostáva nič iné, než prisúdiť krásnemu osebe nezávislé byť-pre-seba a to znamená, že ho chápeme ako jednotlivinu." (s. 94).

Aristotelovu rehabilitáciu a zároveň obhajobu podopiera tvrdením, že "ako sa zdá, každý pojem bytia, ktorý sme schopní vytvoriť, závisí od bytia jednotlivých vecí" (s. 94). Samotná sémantická výstavba jazyka teda poukazuje na svoj pôvod a Platónova náuka je len kopírovaním tejto sémantickej štruktúry. Pre Aristotela je výrazom jednoty konkrétna jednotlivina a jedno sa stáva najvšeobecnejším určením, ktoré stredoveká filozofia zhrnula do náuky o transcendentáliách. Zbližením týchto najvšeobecnejších určení prezentuje ich konvertibilitu. Martin ju bližšie charakterizuje na pozadí kategoriálneho rozvrstvenia sveta.

Martin nás necháva okrem iného v napätí, súvisiacom s načrtnutými súvislosťami "medzi aristotelovskou náukou o transcendentáliách a Kantovou transcendentálnou

filozofiou" (s. 110). Tomuto napätiu ponecháva voľné pole, neformuluje ho, a tak v nás vlastne vzbudzuje túžbu hľadať.

Autor uvažuje aj nad závažnou sebareflekujúcou otázkou metafyziky a pokúša sa ju tematizovať. "Metafyzika sa ... definuje podľa svojej otázky a každá odpoveď sa musí brať ako metafyzika." (s. 119). Zároveň zdôrazňuje jej "sokratovskosť" - aporetickosť (s. 123). Do akej miery to vystihuje podstatu metafyziky?

Čitateľ si mohol všimnúť autorovo odvážne posúvanie metafyzických problémov do sféry filozofie jazyka. Podobný jav nachádzame aj v jeho iných prácach. Už v prvej kapitole navodzuje určité tendencie k nej otázkou: "Kde sa najprv stretávame so všeobecným ako takým?" (s. 20). Zároveň aj odpovedá: "Môže existovať vari iba jedna odpoveď" - v jazyku. Jazyk je to, čo mnohosť rozličných jednaní označuje tým istým slovom ... V charaktere všeobecnosti slova sa najskôr objavuje fenomén všeobecného." (s. 20). Podobné usmernenia môžeme nájsť na s. 93 i v tvrdení: "Metafyzické pýtanie sa naráža na hranice myslenia a na hranice jazyka." (s. 123). Aj v tomto prípade nás autor necháva v produktívnom napätí.

Práca Gottfrieda Martina *Úvod do všeobecnej metafyziky* je veľmi užitočná tým, že sa prístupným jazykom a s patričnou dávkou didaktickosti aj erudície pokúša sprístupniť závažné metafyzické problémy nielen začiatočníkom, ale aj tým, ktorí už majú akú-takú skúsenosť s metafyzikou. Podnetné sú jeho návrhy na preklad filozofických termínov, ktoré konfrontuje s inými prekladmi a ktoré tak slúžia ako iniciatíva pre potenciálnych prekladateľov filozofickej spisby. Sumarizujúcim a hutným spôsobom, nenáhlivým historickým prehľadom zanecháva na jednej strane v čitateľovi pokojný pocit, na druhej strane ho pobáda hľadať odpovede. Recenzovaná kniha má jedno malé negatívum: naozaj neprekračuje hranice úvodu. Nevieme, či je to na škodu, alebo na prospech vecí. Napriek tomu je vďačným vvedením do všeobecnej metafyziky - ontológie a je vhodná aj ako učebnica pre dejiny antickej filozofie.

Nakoniec dodávame, že metafyzika ako možná hotová odpoveď potrebuje vždy skúšku Sokratovej irónie, aby zistila, či náhodou nebudeje vzdušné zámky.

Michal Chabada

Mgr. Michal Chabada
Teologická fakulta TU
Kostolná 1
814 99 Bratislava
SR